

UDK: 619:636.92:616

QUYON EYMERIOZINING TARQALISHI VA KIMYOPROFILAKTIKASI (ADABIYOTLAR TAHLILI BO'YICHA)

Axmadaliyev N.T. – magistrant

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va
biotexnologiyalar universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada chorvachilikning kichik tarmog'i hisoblangan quyonchilik yunalishidagi xo'jaliklarda eymeroz bilan zararlangan quyonlarda olib borilgan tadqiqotlar natijalari keltirilgan, soha bo'yicha olimlarning ishlari tahlil qilinib bugungi holat bo'yicha ma'lumotlar bayon qilingan.

Kalit so'zlar: Sporozoa, eymerioz, koksidiya, ootsist, invaziya, diareya.

Abstract: This article presents the results of studies conducted on rabbits infected with eymerosis in farms in the rabbit breeding sector, which is a sub-sector of livestock farming, analyzes the work of scientists in the field, and presents information on the current situation.

Keywords: Sporozoa, eymerosis, coccidia, oocyst, invasion, diarrhea.

Аннотация: В данной статье представлены результаты исследований кроликов, инфицированных эймерозом, на фермах кролиководческого сектора, являющегося подсектором животноводства, проанализирована работа ученых в этой области и представлена информация о текущей ситуации.

Ключевые слова: Спорозои, эймероз, кокцидии, ооцисты, инвазия, диарея.

Kirish. Bugungi kunda quyonchilik istiqbolli sohalardan biri hisoblanadi. Mamlakatimizda keyingi yillarda qishloq xo'jaligini xususan,

chorvachilikning muhim tarmoqlaridan biri hisoblangan quyonchilikni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Buning uchun maxsus dasturlar ishlab chiqilib, soha vakillariga qator qulayliklar yaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tamonidan 2018 yil 12 dekabrda 859-so'n bilan O'zbekiston nasilli quyon etishtiruvchilar assotsiatsiyasi davlat ruyxatidan o'tkazilganligi ham mazkur yo'nalishdagi muhim qadamlardan biri bo'ldi. Sog'lom ovqatlanishning zamonaviy tendensiyasi va Jahon sog'liqni saqlash tashkilotining parhez go'sht iste'mol qilish me'yori xususidagi tavsiyasini inobatga olsak, inson yil davomida iste'mol qiladigan go'sht mahsulotlarining 5 foizi, ya'ni 4,5 kilogramni quyon go'shti tashkil qilishi kerak ekan. SHundan kelib chiqib aytadigan bo'lsak, hozirgi kunda yurtimiz bozorlarida ehtiyoj jihatdan yiliga 150 ming tonna quyon go'shtiga talab bor.

Quyonchilik bo'yicha jahon tajribasining tahlili shuni ko'rsatadiki, ushbu tarmoq chorvachilikning samarali tarmoqlaridan biri bo'lib, uni rivojlantirishning asosiy ijrochisi shaxsiy tomorqa xo'jaliklari sanaladi. Quyonchilik ravnaqi nafaqat bozordagi istiqbolli talabni shakillantirishdagi imkoniyatlari, balki uning biologik xususiyatlari tufayli ham yuqori salohiyatga ega. YA'ni uy hayvonlari orasida eng tez etiladigani shu jonvorlar xisoblanadi. Misol uchun, buzoq vazni 47 kunda ikki barobar oshsa, quyon bolasi bunday natijaga 6 kunda erishadi. SHuningdek, urg'ochi quyonlarni to'rt oylikdan boshlab o'rchitish mumkin. Boqish va parvarishi yaxshi sharoitda tirik vazni 5 kilogramm bo'lgan bir bosh urg'ochi quyon yiliga 7 martagacha bolalab, pirovardida boquvga 42 boshgacha quyoncha olish mumkin. Bu esa 100 kilogrammgacha go'sht, 42 dona mo'yna deganidir.

Hozircha Respublikamizda quyonchilik tarmog'i dastlabki rivojlanish bosqichida bo'lib ushbu daromadli tadbirkorlik bilan shug'ullanuvchilar ham hali unchalik ko'p emas. Ular ham etarlicha axborotga va ko'nikmaga ega emas. Demak, bu borada targ'ibot-tashviqot ishlarini yanada jadallashtirish zarur. Quyonchilik sanoatlashgan darajaga etishi lozim. YA'ni boquvchi

mahsulotini qaerga sotishini oldindan bilishi kerak. Tarmoqning ozuqa bazasini shakllantirish ham dolzarb masala. SHu bois hozir yurtimizda mana shunday masalalarni hal etishga, tarmoqni rivojlantirishga hukumat rahbariyati darajasida e'tibor qaratilib, jiddiy kirishilmoqda.

Jumladan, 2019 yil 31-oktyabr kuni davlatimiz rahbari boshchiligida bo'lib o'tgan yig'ilishda quyunchilikni jadal rivojlantirish masalasi ham muhokama etilib, tegishli tashkilotlar zimmasiga 2020 yil yakuniga qadar Respublikamizda quyonlar bosh sonini 3 milliontaga etkazish, uning ichki iste'molini, eksport ko'lamini kengaytirish bo'yicha topshiriqlar berildi. Bundan tashqari, o'tgan yillar davomida assotsiatsiya tomonidan O'zbekistonda quyunchilikni rivojlantirish konsepsiyasi ishlab chiqildi. Unga ko'ra, 2020-2024-yillarda Respublikamizning barcha hududida quyunchilik klasterlarini yo'lga qo'yish bo'yicha dastur shakllantirildi.

Tadqiqotning maqsadi. Quyon eymeriozining diagnostikasi, tarqalishi va kimyoprofilaktikasiga oid ilmiy adabiyotlar manbalarini o'rganish.

Muammoning o'rganilganlik darajasi. Eymerioz (koksidioz) lar – turli xil chorva mollari, o'y va yovvoyi hayvonlar, baliq va parrandalar hamda odam organizimida parazitlik qiluvchi *Coccidiida* turkumining *Eimeriidae* oilasiga mansub bir hujayrali sodda parazitlar – eymeriya (koksidiya) lar chaqiradigan invazion kasallik bo'lib, klinik jihatdan holsizlanish (karaxatlanish), kuchli, ayrim holda qon aralash ich ketishi bilan tavsiflanadi. Eymerioz (koksidioz) lar parrandachilik va quyunchilik xo'jaliklariga katta iqtisodiy zarar etkazadi. Bu xo'jaliklarda hayvonlar, ayniqsa quyonlar bir kecha-kunduzda ko'plab qirilib ketish hollari kuzatilishi mumkin [4].

Eymerioz kasalligi quyonlarda turli xil klinik ko'rinishda yuz berishi mumkin. Eymerioz bilan quyon ichagi kasallanganda ichi ketadi va quyonning ahvoli kundan-kunga og'irlashadi. Keyinchalik u quyon axlatida paydo bo'ladi. YAxshi oziqlanmaydi, ozib ketadi, yosh quyunchalar o'smay ko'yadi. YUngi

hurpayadi, korni kattalashib, osilibkoladi, tanaharorati ko'tariladi, 15-20 kun ichida quyonlarning 90 % o'ladi [5].

Eymerioz Respublikamizning barcha viloyatlarida, ayniqsa Samarqand, Qashqadaryo, Buxoro, Xorazm, Namangan viloyatlarining quyonchilik fermalarida keng tarqalgan bo'lib, tarmoqni rivojlantirishda sezilarli to'sqinlik qiladi. Kasallik quyonlarning o'tkir va surunkali oqimda kechuvchi protozooz kasalligi bulib, bir necha turdagi eymeriyalarning ichakning epitelial hujayralarida va jigarida parazitlik qilishi oqibatida sodir bo'ladi[1;2;11].

Quyonlarda koksidiozlarning 10 turi parazitlik qilishi, shundan 9 turi ichaklar shilliq pardasida 1 turi esa jigarida kasallik chaqirishi aniqlangan [14].

Quyonlarda eymeriyalarning 9 turi parazitlik qilishi aniqlangan. Ulardan qo'yidagi uchta turi *Eimeria stiedae*, *Eimeria perforans*, *Eimeria magna* lar ko'p tarqalgan [13].

Quyonlarning ichaklarida 8 tur va jigar o't xaltasida 1 turdagi eymeriyalar parazitlik qilib kasallikni keltirib chiqaradi. SHulardan eng ko'p tarqalganlari bu *Eimeria stiedae*, *Eimeria magna*, *Eimeria perforans* lardir [17] bundan tashqari *E.coecicola*, *E.intestinalis*, *E.irresidua*, *E.piriformis*, *E.media* turlari ham uchrab turadi.

Quyon eymeriya ootsistalari uzunligi 12 mkm dan 35 mkm ga etadi. Har bir ootsistada 4 tadan sporablast (sporatsista) lar bor. Har qaysi sporatsista ichida esa 2 tadan ingichka chuvalchangsimon harakatchan sporazoitlar bo'ladi. Oziq yoki suv bilan ichakka tushgan ootsistalar va sporatsistalar qobig'i emirilib, sporatsistalar ichak bo'shlig'iga chiqadi. Sporozoitlar faol harakatlanib ichak, jigar, oshqozon osti bezi hujayralariga kirib oladi va oziqlanib o'suvchi davr – trofozoitlarga aylanadi. Trofozoitlar tez o'sadi, yadrosi ko'p marta ketma-ket bo'linib, ko'p yadroli shizontlarni hosil qiladi. O'z navbatida, shizont ham bo'linib, ko'p sonli merozoitlarni hosil qiladi [8;15].

Barcha sporalilar qaysi yo'l bilan rivojlanmasin, uchta taraqqiyot davrini boshdan kechiradi:

I davr – shizogoniya yoki jinssiz ko'p marta bo'linish yo'li bilan ko'payish;

II davr – gametogoniya yoki jinsiy ko'payish;

III davr – sporogoniya yoki jinssiz ko'payish yo'li bilan sporozontlar hosil qilish va ularni bir xo'jayin ishtirokida rivojlanuvchilarida tashqi muhit taasurotidan himoya qiluvchi spora hosil qilish davri [6].

Eymeriyalarning rivojlanishi 3 bosqichda bo'ladi. 1-fazasi *sporogoniya* bosqichi bo'lib bu tashqi muhitda amalga oshadi bu fazada ootsistalar sporotsistaga aylanadi, shundan keyingina invazion holatga o'tadi. 2-fazasi *shizogoniya* – bu fazada sporatsistalardan sporozoidlar hosil bo'ladi va ular quyonlarning jigar va ichaklar epitelial xujayralariga kiradi va u erda bo'linish yo'li bilan merazoitlar va shizontlar hosil bo'ladi. SHizontlardan etilgan parazitlar makrogametlar (urg'ochi hujayralar) va mikrogometalar (erkak hujayralar) hosil bo'ladi. 3-fazasi *gametogoniya* deyiladi. Bu fazada ko'payish usuli jinsiy yo'l bilan amalga oshadi. Bu jarayonda *mikrogameta* ichak yo'liga chiqadi yoki o't yo'liga chiqadi va *makrogameta* ichiga kiradi keyin otalantiradi. SHu yo'l bilan ootsista hosil bo'ladi, ootsistalar najas bilan tashqi muhitga ajraladi. Ootsistalar tashqi muhitning noqulay ta'sirlariga chidamli, lekin yuqori haroratga chidamsiz 80-100 °S da 5-10 soniyada, 55°S daesa 15 daqiqada o'ladi [7].

Kasallikdan sog'aygan quyonlarda nostrel immunitet paydo bo'ladi. Bu immunitet quyonlar hayoti davomida rivojlanish tufayli umrbot davom etadi. Immunitet mahsus, yani kasallik qo'zg'atgan eymeriya turiga qarshi paydo bo'ladi [12].

Qasallangan quyonlar qornining shishib ketishi, tez-tez siyishi, ichi ketishi va patologoanatomik o'zgarishlariga qarab aniqlanadi. Aniq diagnost

qo'yish uchun kasallangan quyonning tezagi Fyulleborn usulida tekshirib, ootsistlarning bor yoki yo'qligi mikroskop ostida tekshiriladi [18].

Patologoanotomik yorib kurilganda xarakterli bo'lmaydi. Quyon ichaklarining, ayniqsa, 12 barmoqli ichakning kengayib ketganligi, devorining qalinlashganligi, ichakning gaz bilan to'lganligi, ichak shilliq qavatining oqarganligi va shilliq modda bilan qoplanganligi hamda nuqtasimon ko'rinishda qon quyilganligi ko'rinadi [10].

Bundan tashqari o'lgan hayvon tanasi va ichki organlaridagi patologoanotomik o'zgarishlarga qarab, bir qancha kasalliklardan farqlanadi. Bunda kasallikni pasterellyoz, paratif, kolibakterioz, gastroenterit va oddiy dispepsiyadan farqlash juda muhim.

Quyunchilik xo'jaliklari baland, quruq joylarda tashkil etilishi va quyonlar alohida kataklarda boqilishi kerak. Kataklar axlat to'planmaydigan g'alvirsimon qilinishi, oxur va suv idishlari poldan yuqoriroqqa o'rnatilishi lozim. Oziq zapaslari kalamush va sichqonlar tegmaydigan binoda saqlanishi kerak. Quyonlar sifatli oziqalar bilan boqilsa, ularning kasallikka chidamliligi oshadi. Kasallangan quyonlarga tarkibida uglevodlar ko'p bo'lgan oziq berish tezroq sog'ayishga yordam beradi [9].

Quyonlar eymerozini davolashda turli xil koksidiostatik vakimyoviy preparatlar tavsiya etilgan, jumladan:

Amprolium va uning premiks shakllari –berilayotgan ozuqaga nisbatan 0,0125% miqdorida 10-15 kunlik yoshligidan boshlab 7-10 hafta davomida qo'llaniladi;

Zoalen (koksidin, DOT, koksidot), genedot-25 – berilayotgan ozuqaga nisbatan 0,125% miqdorida 7-10 hafta davomida qo'llaniladi;

Iramin – kasallikni davolash va profilaktika qilish maqsadida ishlatiladi;

Sulfadimezinning natriyli tuzidan 0,1-2 g/l miqdorida suvga eritilib, 7-9 kun davomida qo'llaniladi;

Sulfamonometoksin (daymeton) – berilayotgan ozuqaga nisbatan 0,1% miqdorda 3 marotaba 15-20 kun oralatib 5 kun davomida qo‘llaniladi;

Nikarbazin (nikarb, nikoksin, nikrazin) – berilayotgan ozuqaga nisbatan 0,0125% miqdorda 3-2-3 sxemasi bo‘yicha 12 hafta davomida qo‘llaniladi [3;16].

Xulosa. Adabiyot malumotlari shuni ko‘rsatadiki quyonlarning invazion kasalliklari ichida eymiroz keng tarqalgan bo‘lib, sohani rivojlanib borayotganligini inobatga olib uning tarqalishi diagnostikasi va zamonaviy kimyoprofilaktikasini o‘rganish, amaliyot va ishlab chiqarish uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Axmadaliyev, N. T., Xushnazarov, A. X., & Davlatov, R. B. (2024). FARG'ONA VILOYATINING AYRIM TUMANLARIDA QUYON EYMERIOZINING DIAGNOSTIKASI VA EPIZOOTIK HOLATI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 44(3), 23-29.
2. Akhmadaliyev, N. T., Kh, K. A., & Davlatov, R. B. (2024). DIAGNOSTICS AND EPISOTOTIC STATUS OF RABBIT EMERIOSIS IN CERTAIN DISTRICTS OF FERGANA REGION. *Western European Journal of Modern Experiments and Scientific Methods*, 2(4), 56-62.
3. Davlatov, R. B., & Khushnazarov, A. K. (2024). Diagnosis and chemoprophylaxis of rabbit eymeriosis. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 480, p. 03020). EDP Sciences.
4. Do‘Simbetovich, Avezimbetov Shavkat, Khojamuratova Azada Yakupbay Qizi, and Xushnazarov Alisher Xudoyberdi O‘G‘Li. "PARRANDALAR EYMERIOZINING TARQALISHI VA PATOLOGO-ANATOMIK TASHXISI." *Research Focus* 5.2 (2026): 274-279.

5. Do'Simbetovich, Avezimbetov Shavkat, Khojamuratova Azada Yakupbay Qizi, and Xushnazarov Alisher Xudoyberdi O'G'Li. "PARRANDALARDA EYMERIOZGA QARSHI VAKSINALAR VA ANTIKOKSIDIAL DORILARNING SAMARADORLIGI." *Research Focus* 5.2 (2026): 268-273.
6. Khushnazarov, A., & Davlatov, R. (2022). Quyon eymeriozini davolashda yangi eymeriostatikning samaradorligi. *Library*, 22(1), 28-29.
7. Xushnazarov, A. X. (2025). O 'ZBEKISTONDA QUYONCHILIKNI RIVOJLANGANLIGI, QUYON EYMERIOZINI DIAGNOSTIKA QILISH USULLARI. *Research Focus*, 4(9), 189-195.
8. Xushnazarov, A. X. (2025). SAMARQAND VILOYATINING AYRIM TUMANLARIDA EYMERIOZNING QUYON ZOTLARI ORASIDA TARQALISHINI O 'RGANISH. *Research Focus*, 4(9), 183-186.
9. Xushnazarov, A. X., & Djurayev, O. A. (2024). QUYONLAR EYMERIOZINING PATOLOGOANATOMIK TEKSHIRISH. *Yangi O 'zbekiston ustozlari*, 2(29), 294-301.
10. Xushnazarov, A. X., & Davlatov, R. B. (2025). XIKOL ZOTLI QUYONLAR EYMERIOZIDA QONNING GEMATOLOGIK KO 'RSATKICHLARI. *Research Focus*, 4(11), 344-348.
11. Хушназаров, А. (2025). уёнчиликни ривожлантириш, уларни озик; лантириш, касалликларини даволаш ва олдини олиш. *Каталог монографий*, 1(1), 1-50.
12. Хушназаров, А. (2025). Распространение, диагностика и химиопрофилактика эймериоза кроликов. *Каталог диссертаций и авторефератов*, 1(1), 1-157.
13. Хушназаров, А., & Давлатов, Р. (2024). Эпизоотология эймерий кроликов, лечение и меры профилактики. *Library*, 1(1), 181-184.
14. Хушназаров, А. (2023). История и систематическое состояние изучения эмероза кроликов (обзор литературы). *Library*, 1(2), 16-19.

15. Хушназаров, А., Ахмадалиев, Н., & Давлатов, Р. (2023). Диагностика и эпизоотический статус эймерий кроликов в некоторых районах Ферганской области. *Library*, 1(2), 38-42.
16. Хушназаров, А., Ахмадалиев, Н., & Давлатов, Р. (2023). Эпизоотология эймероза кроликов. *Library*, 1(2), 94-99.
17. Хушназаров, А. (2021). Диагностика, распространение эймерии кролика и химиопрофилактика (на основе обзора литературы). *Library*, 21(2), 516-520.
18. Хушназаров, А. (2021). Эймериозная болезнь кроликов (на основе анализа литературы). *Library*, 21(4), 24-25.
19. Хушназаров, А. (2021). Разработка требования к периоду разработки (анализ литературы). *Library*, 21(2), 7-8.
20. Хушназаров, А. (2020). Чорва фермер хужаликларида нутриячиликни ривожлантириш. *Library*, 20(3), 59-60.
21. Хушназаров, А., Эшкораев, А., Ахмадалиев, Т., & Давлатов, Р. (2023). Эпизоотологические диагностические и профелактические данные эймериоз кроликов. *Innovations in Technology and Science Education*, 2(7), 1068-1080.